

Tutkimusta historia- ja yhteiskuntatieteiden välissä – tieteidenvälisyyden kohtaaminen, haasteet ja tulevaisuus

Maria Salmela-Mattila

Artikkeli käsittelee tieteidenvälisyyttä tieteenteoreettisesta ja historiallisesta näkökulmasta. Erityisesti tarkasteluun nousee historiatieteen ja sosiologian välinen suhde. Artikkelin erityisteemoja ovat tieteidenvälisyyden käsitteellistäminen, tieteenalaidentiteetit ja -kulttuurit. Lopuksi artikkelissa pohditaan tieteenalojen merkitystä ja tulevaisuutta yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Aiheen esittely ja perustelu

Tämän artikkelin taustalla on henkilökohtainen kokemus toimimisesta monitieteisessä tutkimusryhmässä, jossa eri tieteenaloilta tulevien tutkijoiden erityiset tiedonintressit kohdistuvat samaan ilmiöön, tässä tapauksessa korkeakouluhallintoon. Tutkimusryhmämme jaetut tieteelliset perusoletukset ovat vahvasti yhteiskuntatieteellisiä. Itselleni historiatieteilijänä keskeinen tutkimustyön haaste on henkilökohtaisen historiatieteellisen ja ympäristöstä oletetun yhteiskuntatieteellisen epistemologian yhteensovittaminen. Tämä haaste liittyy toisaalta eri tieteenalojen teoriasuhteeseen, toisaalta tutkimustuloksen esittämisen perinteisiin. Eri yhteiskuntatieteiden ja eriytyvien historiatieteen alojen käsitykset teoriasta, teorioiden käytöstä ja käyttökelpoisuudesta vaihtelevat. (Ruonavaara 1995, 2005, 2006).

Artikkelini teoreettisesta lähestymistavasta huolimatta sen päämäärä on käytännöllinen. Sen ei ole tarkoitus olla kirjallisuuskatsaus siihen, mitä on kirjoitettu tieteenalojen suhteista tai kirjoitetun kritiikki. Päämäärä on ensinnä pohtia tieteidenvälisyyteen liittyviä haasteita yleensä ja toiseksi tarkastella historian ja sosiologian välistä suhdetta ja sitä, mitä tämä merkitsee oman tutkimukseni kannalta.

Tutkimukseni koskee suomalaisten yliopistojen ympäristösuhdetta [1]. Siinä laajaa empiiristä lähteaineistoa tarkastellaan sekä historiallisen että vertailevan tutkimuksen menetelmin. Tutkittavan ilmiön selittämiseen sovelletaan sosiologista systeemiteoriaa. Lähteaineisto koostuu suomalaisten yliopistojen kehittämisdokumenteista eli arviointiraportteista, toiminta- ja taloussuunnitelmista ja strategioista 1990-luvun alusta tähän päivään. Kyseessä on ”tekstuaalisen tapahtuman” tulkitseminen yhteiskuntateoreettisessa viitekehityksessä ja ennako-oletuksena on, että tämä tapahtuma on ajallisesti ja paikallisesti ehdollinen. Perusproblematiikka koskee sitä, miten kirjoittaa tutkimus, jossa on toisaalta laaja aikaan ja paikkaan sidottu historiallinen aineisto ja joka toisaalta pyrkii selittämissään hyödyntämään olennaisesti rakenteeseen eli yhteiskunnallisiin systeemeihin ja näiden toi-

mintaan perustuvaa teoriaa.

Teorian ja empirian yhteen saattamisen problematiikan lisäksi työssäni nousee erityisesti esiin kysymys siitä, miten erilaiset tieteelliset traditiot pystyvät kommunikoimaan keskenään ja tieteenalat kykenevät tekemään yhteistyötä. Artikkelin ensimmäinen luku käsittelee tieteenalojen eriytymistä, toinen tieteidenvälisyyden käsitteellistämistä, tieteenalakulttuureja ja -identiteettejä. Tämän jälkeen tarkastelen tutkimuskirjallisuuden pohjalta narraation ja teorian käsitteitä sekä historian ja sosiologian eriytymistä omiksi tieteenaloikseen. Lopuksi pohdin tieteenalojen merkitystä omassa työssäni sekä tieteenalojen tulevaisuutta suhteessa monitieteisyyden vaatimukseen.

Yksi, kaksi, monta: miksi tieteenalat eriytyvät?

Tieteellistä tiedontuotantoa, erotuksena esimerkiksi arkitiedosta, luonnehtivat tietyt yleiset vaatimukset kuten analyyttisyys, systemaattisuus ja objektiivisuus. Tiede järjestelmänä taas on jakautunut tieteenaloihin, jotka eri tavoin pyrkivät tieteelliseen tietoon. Miksi näin on, miksi tiede jakaantuu tieteenaloihin tai oppiaineisiin?

Rudolf Stichweh'n mukaan tieteenalojen eriytymisellä on neljä perusfunktiota, jotka myös ilmestyvät historiallisesti jatkumossa. Nämä perusfunktiot ovat luokitteleva, arkistoi-va, tuotantoon liittyvä ja kommunikoiva. Oppiaine-sanalla (*disciplina*) on pitkä semanttinen historia, joka liittyy olennaisesti tiedon järjestämiseen opetusta varten koulujen ja yliopistojen tarpeisiin. Vasta 1800-luvulla syntyi järjestelmä, jossa oppiaineala on ensisijainen tieteensisäisen työnjaon yksikkö. Tällöin syntyivät tieteenalat kommunikaatiojärjestelminä. Tieteensisäinen työnjako perustuu tutkijoiden erikoistumiseen, tieteen organisaatioiden roolien eriytymiseen, tieteellisen julkaisemisen muotojen vakiintumiseen, ja lopulta uuden tiedon tuottamiseen pyrkivään tutkimukseen joka lienee yksi keskeisimpiä modernin tieteen tunnusmerkkejä. (Stichweh 2003, 1–2.)

Akateemisen oppiaineen tai -alan määrittely tai tunnistaminen ei ole ongelmaton asia. Becher ja Trowler toteavat omassa tutkimuksessaan, että se, onko jokin ala itsenäinen akateeminen oppiaine, riippuu siitä, tunnustaako jokin johtava akateeminen instituutio sen itsenäiseksi alaksi. Asiantilan näkyviä merkkejä ovat esimerkiksi se, että oppiaineella on oma laitos tai että alan ympärille on kehittynyt itsenäinen kansainvälinen yhteisö, omia ammatillisia yhteisöjä ja tieteellisiä julkaisuja. (Becher & Trowler 2001, 41.)

Stichweh'n kuvaus tieteenalojen eriytymisestä sekä Becherin ja Trowlerin oppiaineen määritelmä näyttävät molemmat viittaavan siihen, että tieteenalojen eriytyminen on olennaisesti yhteydessä kommunikaatioon. Koska tieteenalojen eriytyminen tapahtuu nimenomaan yliopistossa, voidaan yliopiston perimmäinen olemus käsittää kommunikatiiviseksi: yliopisto organisaationa järjestää viestintää toisaalta opetuksen ja tutkimuksen sisällä ja niiden välillä ja toisaalta opetuksen ja tutkimuksen ja niiden ympäristön välillä. Tämä ei tarkoita sitä, että opetus ja tutkimus olisivat yliopiston kommunikatiivisia monopoleja, mutta niiden yhteys yliopistossa on yliopistolle (kommunikaation) organisaationa leimaa-antavaa ja historiallisesti varsin ainutlaatuista (Stichweh 2004b).

Stichweh'n mukaan nykyinen tieteellisten oppiaineiden välinen jako on yksi aidosti innovatiivisista nykyisen maailman yhteiskunnallisista rakenteista. Tämä rakenne määrittelee eri tieteenalojen erityisen ympäristön, jossa tieteet kilpailevat keskenään, kommentoivat toistensa onnistumisia ja epäonnistumisia ja tarjoavat ideoita, käsitteitä ja metodeja. Tieteidenvälisyys muodostuu tieteenalojen välisistä konflikteista, provokaatioista ja stimulaatioista. (Stichweh 2003, 4.)

Stichweh'n näkemys tieteidenvälisyyden dynaamisesta luonteesta on positiivisen haas-

tava. Parhaimmillaan monitieteellinen tutkimusryhmä muodostaa kommunikatiivisen ja stimuloivan ympäristö. Pahimmillaan se on vain konfliktinen ympäristö ja siksi tieteidenvälisyys ei ole mikään itsestään selvä tieteellisen ”lisä-arvon” tuoja. Philip Abramsin mukaan tieteidenvälisyudessa onkin kysymys siitä, että tieteellisen toiminnan keskiöön tuodaan jotakin muuta kuin oppiala, sen traditiot ja metodit. Abrams toteaa historian ja sosiologian suhteesta seuraavasti: ”*In my understanding of history and sociology, there can be no relationship between them because, in terms of their fundamental preoccupations, [they] are and always have been the same thing.*” Abramsin mukaan molemmat tieteenalat pyrkivät ymmärtämään ihmisen käyttäytymistä sosiaalisen rakentumisen kautta, jolloin molempien on otettava huomioon kronologia, ajallinen ulottuvuus. (Abrams 1982.)

Abramsin mukaan tieteen tekemisen keskiössä pitäisikin olla tutkimustehtävät, ei tieteenalat, ”*to the extent that one directs attention to problems rather than to practices, and the more single-mindedly one does so, the harder it proves to establish credible boundaries.*” (Abrams 1982). Näkemys on käytännöllinen ja nähdäkseni oikeaan osuva. Vielä ei kuitenkaan ole saavutettu yksimielisyyttä siitä, että tieteidenvälisyys olisi esimerkiksi tehtävään keskittymistä, mitä heijastaa jo se, miten eri tavoin tieteidenvälisyyttä on pyritty käsitteellistämään ja selittämään.

Kolmpäinen vahtikoira: tieteidenvälisyyden käsitteellistäminen, tieteenalaidentiteetit ja kulttuurit

Harald Völker on kerännyt joukon erilaisia tieteiden välisen toiminnan määritelmiä artikkeliansa *Von der Interdisziplinarität zur Transdisziplinarität?* lähinnä saksan- ja englanninkielisestä tieteenteoreettisesta keskustelusta. Völker aloittaa tarkastelun Erich Jantsch’n määritelmistä 1970-luvulta. Käsitteet *multi-* ja *pluridisciplinary* kääntyvät molemmat suomeksi tyydyttävästi ”monitieteiseksi”. *Multidisciplinary* on Jantsch’n mukaan toimintaa, jossa joukkoa oppiaineita tarjotaan samanaikaisesti, mutta niiden välisiä suhteita ei sen tarkemmin määritellä. Kun ollaan tekemisissä toiminnan kanssa, joka on *pluridisciplinary*, eri aloja asetetaan tietoisesti yhteyksiin toistensa kanssa tavalla, jonka toivotaan kehittävän niiden välisiä suhteita. (Völker 2003, 13.)

Käsitteellä *crossdisciplinary* tuntuu olevan tieteenteoreettisesti selkein määritelmä. Suhteellisen suuri yksimielisyys vallitsee siitä, että poikkitieteellisessä toiminnassa yhden tieteenalan teorioita ja metodeja sovelletaan toiseen, tai, kuten Jantsch asian toteaa ”*The axiomatics of one discipline are imposed upon other disciplines at the same hierarchical level, thereby creating a rigid polarisation across disciplines towards a disciplinary axis.*” (Völker 2003, 13.)

Völkerin mukaan *interdisziplinarität* edelsi käsitteenä termiä *transdisziplinarität*. Völkerin kokoamista määritelmistä Apostel ja kumppaneiden määritelmä vuodelta 1972 määrittelee tieteidenvälisyyden kanssakäymiseksi, joka voi olla ”simple communication” tai käsitteiden, metodologian, prosessien, epistemologian, terminologian, ja tietoaikaisen yhdistämistä ja tutkimuksen ja opetuksen jakamista suhteellisen laajalla kentällä. Käsitteellä *transdisziplinarität* viitataan tieteenteoreetikkojen parissa kahteen erilaiseen pyrkimykseen. Toisaalta tämä ”tieteenalan ylittävyys” tarkoittaa ennen kaikkea ongelmasuuntautunutta monitieteistä lähestymistapaa, toisaalta paradigmavetoista pyrkimystä kehittää tiedettä yhä korkeammalle teoreettiselle tasolle. Ensimmäiseen näkemykseen sisältyy käsitys väliaikaisesta toiminnasta joka on avoin myös ei-tieteellisten instituutioiden ja yksilöiden suuntaan. Jälkimmäinen korostaa tieteensisäisen, ylitieteellisen organisaation kehittymistä ja hienostuneisuutta. (Völker 2003, 14–21.)

Viimeiseksi on vielä mainittava käsite *post-disciplinary*, joka omaa periaatteessa samat kaksi ulottuvuutta kuin ”transdisiplinääriteetti”. Andrew Sayer argumentoi kriittisessä työpaperissaan tieteenalakohtaista kuppikuntaisuutta vastaan ja ”tieteenalajälkeisyyden” puolesta toteamalla, että konkreettiset tilanteet vaativat oppiainekohtaisuudesta vapaata tutkimusta. Tällainen tutkimus on parhaimmillaan oppiaine-ajattelun taakse jättänyttä toimintaa, joka ”follows arguments and processes wherever they lead, instead of stopping at conventional disciplinary boundaries, subordinating intellectual exploration to parochial institutional demands”. (Sayer 1999, 1.)

Sayer menee kuitenkin vielä astetta pitemmälle pyrkimyksessään vapauttaa tutkimus tieteenaloista. Sayerin mukaan tieteidenvälinen (*interdisciplinary*) tutkimus ei riitä, koska pahimmassa tapauksessa se tarjoaa eri oppiaineiden edustajille mahdollisuuden pitää yllä epätervettä kilpailua näennäisen muka-yhteistyön merkeissä. Todellista post-disiplinääriteettiä syntyy, kun tieteentekijät unohtavat oppiaineet ja lakkaavat pohtimasta sitä, ovatko tiettyt ideat mahdollisia heidän omista oppiaineistaan. Silloin tieteentekijät samaistuvat oppimiseen eivätkä oppiaineeseen. Sayerin mukaan väite, jonka mukaan tieteidenvälistä tutkimusta tehdäkseen tutkijan on ensin omaksuttava hyvä perusta jossakin tiettyssä oppiaineessa, on konservatiivinen, edustaa pienintä mahdollista kompromissin tasoa ja vähentää niiden yksilöiden mahdollisuuksia, jotka haluavat tehdä aitoa tieteidenvälistä tutkimusta. Sayer käyttää 1800-luvun alku- ja puolenvälin tiedettä esimerkkinä pre-disiplinäärisestä tieteestä, jota oppiainealat eivät rajoittaneet. (Sayer 1999, 6.)

Vaikka Sayerin oppimisen painottaminen lähestyy ajatuksena Abramsin tehtäväkeskeistä painotusta, en itse menisi aivan yhtä pitkälle kuin Sayer oppiaineiden hylkäämisessään. Tieteenalakulttuurit ja -identiteetit ovat eittämättä haaste tieteidenväliselle kommunikaatiolle, mutta ne ovat myös sen keskeinen edellytys. Voidaan ajatella, ”transdisiplinäärisesti”, että metafysisellä tasolla on olemassa tieteen jakamaton yhteys, *unity of science*. Kysymykseen, minkälaisen tieteellisen totuuden tulisi olla, on kuitenkin yhtä turhaa etsiä vastausta kuin kysymykseen, mikä on totuus tai ”vastaako tämä todellisuutta”. Kuten Jac Christis asian esittää ”*Science is an essentially sceptical enterprise that, for each empirical proposition, asks itself whether it is true or false, in the awareness that the truths of yesterday will be the falsities of tomorrow.*” (Christis 2001, 347).

Kun tehtävän keskeisyyden ja totuuden saavuttamattomuuden ideat on hyväksytty, päädytään eräänlaiseen paradoksiin. Vapautuakseen oppiaine-, traditio- ja metodikeskeisyydestä tieteenalojen on nimittäin tiedostettava historiansa, eriteltävä tieteenteoreettisia ennakkoletuksiaan ja pohdittava metodiensa perusteluja ja seurauksia. Tieteidenvälisen kommunikaation synty vaatii siis tiedealaidentiteettejä. Näiden identiteettien tulee perustua positiiviseen määrittelyyn. Toisin sanoen tieteenala ei saisi määrittellä itseään sitä kautta, mitä se *ei ole*. Sama koskee yksittäisiä tieteentekijöitä. Tieteidenvälistä kommunikaatiota edistää se, että tieteentekijä tietää, mikä on se positio tai *locus*, josta käsin hän kommunikoi. Tämä positio, oma positiivinen tieteenalaidentiteetti, auttaa ymmärtämään toisen toiseutta. Selkeä ja positiivinen tieteenalaidentiteetti luo myös paremmat mahdollisuudet tasavertaiseen tieteidenväliseen kommunikaatioon. Edelleen tämä ei ole pelkästään metodiikan ja retoriikan vertailua. Kun pohditaan miten tietyn historia- ja tietyn yhteiskuntatieteen edustajat omista lähtökohdistaan kommunikoivat ja johtaako tämä kommunikaatio johonkin merkittävään, on tarkasteltava tieteenalaidentiteetin taustalla olevaa ilmiötä, tieteenalakulttuuria.

Tieteenalakulttuuri on huomattavasti vaikeammin tavoitettava ilmiö kuin tieteen jakautuminen tieteenaloihin. Stichweh'n mukaan on turhaa yrittää puhua vastakkainasettelusta kahden, kolmen tai useamman kulttuurin kesken. Kysymyksen ydin ei ole siinä, että olisi määriteltävä tarpeellisten tiedekulttuurien eksakti määrä. Stichweh esittää asian seuraavas-

ti: ”if there is a sufficient number of cultures in science the commonplace talk of disintegration, fragmentation and cultural disjunctions in science no longer seems to make any sense at all.” Erillisten tieteenalojen sijaan on olemassa päällekkäisiä alueita ja tieteenalojen välisten yhteyksien synnyttämää integraatiota, jolloin jo palataankin Georg Simmelin ajatteluun 1800-luvun lopulle. Asiantilaa voidaan havainnollistaa Donald T. Campbellin ”kalansuomumallilla”. Campbellin mukaan tiede on suomuinen kuin kalan nahka – tieteenalat ovat lähialueita jotka osittain osuvat toistensa päälle. Näistä näkemyksistä seuraa loogisesti, että tieteellä ei ole yhteistä ydintä tai universaalisti relevanttia keskusta. Joka puolella kuitenkin tapahtuu paikallista integraatiota ja tämä näyttää olevan riittävää tieteenalojen sisäiselle reproduktiolle. (Stichweh 2004a, 1–2.)

Stichweh käsittelee kulttuuria edelleen systeemitheorian käsittein. Hänen mukaansa kulttuuri ei voi olla totaliteetti, joka voitaisiin erottaa objektiiviseksi artefaktiksi, tarkasteltavaksi erillisenä muusta sosiaalisesta todellisuudesta. Kulttuurilla on kuitenkin tiettyjä luonteenomaisia piirteitä. Ensinnä, kulttuuri on olemukseltaan *refleksiivistä*, jolloin siihen tyypillisesti liittyy havainnointi, itse-analyysi ja analyysin palauttaminen havainnoituun (soveltaminen tai sen yritykset). Toiseksi, kulttuuri näyttää olevan *kontingenttia*, havaitun vertaamista johonkin toiseen mahdollisuuteen – toisenlaisten valintojen olemassaolon ymmärtämistä. Kolmanneksi, kulttuuri on olemukseltaan *latenttia*, mikä viittaa siihen, että omia kulttuurisia oletuksia on vaikea havainnoida. Kulttuurin latenttiuden vuoksi se myös muuttuu hitaammin kuin monet muut sosiaaliset rakenteet. Lopuksi Stichweh toteaa simmeliläisittäin että kulttuuri ei ole jotain, jonka yksilö jakaa kaikkien kanssa tai vain muutamien kanssa, vaan jotain, jonka yksilö jakaa tiettyjen muiden kanssa. Kulttuuri on siis välittyvää keskinäisyyttä ja kulttuurien monimuotoisuus on täten odotettavissa oleva ilmiö. (Stichweh 2004a, 2–3.)

Tiedekulttuurin refleksiivisen ja latentin luonteen ymmärtäminen on tärkeää, kun pohditaan tieteenalojen välistä kommunikaatiota, etenkin sen ongelmia. Yliopistoon tuleva nuori opiskelija sosiaalistuu opintojensa kuluessa oppiaineeseensa, eli niiden joukkoon jotka ovat tehneet eksplisiittisen päätöksen erikoistua juuri tähän tieteenalaan. Jos opiskelija päättää jäädä tiedeyhteisön jäseneksi tutkinnon suorittamisen jälkeen, socialisaatio vahvistuu tieteellisten jatko-opintojen edetessä. Niin kauan kuin tieteentekijä kommunikoi pääasiassa oman aineensa tieteilijöiden kanssa, kulttuuri, johon hän on sosiaalistunut, pysyy pitkälti latenttina. Tieteentekijän tiedonintressi kohdistuu lähinnä oman tieteenalan reproduktioon. Tiedekulttuuri tulee näkyväksi vasta, kun se kohtaa toisen tiedekulttuurin ja havaitsee sen toiseuden. Kohtaaminen voi muodostua avoimen konfliktiseksi kuten edellä todettiin. Aikaa vievän ja tuloksettoman kiistelystä välttämiseksi onkin ymmärrettävä että tieteenharjoitus – opetus, oppiminen ja tutkimus – on paitsi tieteenalaprojekti, myös erityisesti yksilön projekti. Yksilön projektina se on elämän mittainen ja sillä on kustannuksia.

Göran Therbornin mukaan oppialoilla on useita arvokkaita tehtäviä harjoittajiensa elämässä. Oppialat myöntävät eräänlaisia matkustuslupia akateemisen maailman sisällä sekä akateemisen ja ympäröivän maailman, erityisesti työmaailman, välillä. Näin ne pyrkivät takaamaan akateemisten kansalaistensa turvallisuuden akatemian sisällä ja sen ulkopuolella. Oppialat luovat vuoropuhelua käyviä yhteisöjä ja ylläpitävät kollektiivista identiteettiä jäsentensä kehittyneen socialisaation kautta. Tieteenalojen määritelmät, rajat tai rakentuminen eivät johdu ontologisista tai epistemologisista välttämättömyyksistä vaan ovat historiallisesti ehdollistuneita ja siksi keinotekoisia. Lukuisat yhteiskunnalliset tekijät vaikuttavat jatkuvasti tieteenalojen rakenteisiin. (Therborn 2000, 276.)

Lisääntyvät monitieteisyyden vaatimukset liittyvät kiinteästi uskoon, että tiede pystyy valaisemaan inhimillistä todellisuutta ja jopa ratkaisemaan monimutkaisia yhteiskunnallisia

ongelmia. Monimutkaisten ongelmien ratkaisu vaatii moninäkökulmaista tarkastelua ja tämä tuo tieteenalat, kulttuurit ja identiteetit kohtauslinjalle. Yhä useammin oppiainealat ovat tilanteessa, jossa yhteistyö on selviämisen edellytys. Tiedekulttuurien kohtaamisen paras mahdollinen seuraus on se, että kulttuuri tulee tässä prosessissa näkyväksi ja kulttuurin itserefleksiivisyys korostuu. Eri tieteenaloilla toimivien tutkijoiden on hyödyllistä pyrkiä näkemään oma tiedekulttuurinsa myös ulkopuolisin silmin. Seurauksena tiedekulttuurin identiteetti ja itseymmärrys vahvistuvat.

Sayerin ehdottama paluu 1800-luvun alun tieteelliseen projektiin ei tieteellisen kommunikaation kannalta ole mielekästä, tuskin edes mahdollista. Tähän vaikuttavat tieteenharjoittajien lisääntynyt määrä, tieteen tekemisen metodien ja välineiden kehittyminen sekä tieteen globalisaatio. Stichweh'n jaottelun mukaan kyseessä olisi paluu tieteen puhtaasti tuotannolliseen funktioon eli sen unohtaminen, että tieteenalat ovat olemassa kommunikaation järjestäjinä ja osapuolina. Kun palataan historia- ja yhteiskuntatieteiden väliseen kommunikaatioon, mielipiteenvaihdon keskiössä ovat narraation ja teorian käsitteet, joita käsitellessä vielä ennen siirtymistä kysymykseen historian ja sosiologian välisestä suhteesta. Narraatiosta ja teoriasta voidaan sanoa, että perinteisesti ensimmäinen on historiatieteelle erityisen rakas, toinen taas yhteiskuntatieteille. Erityisesti historiallista sosiologiaa käsittelevä kirjallisuus kuitenkin osoittaa, ettei erottelu ole näin jyrkkä.

Tutkimusta historia- ja yhteiskuntatieteiden välissä: narraatio ja teoria

Narraatio. –Keskustelu narraation ympärillä liittyy toisaalta kysymykseen esitystavan tieteellisyydestä, toisaalta sellaisen kirjallisen muodon löytämisestä, joka tuottaisi mahdollisimman päteviä, selittäviä ja mielenkiintoisia tuloksia. Hannu Ruonavaara on todennut, että kysymys kuvaamisen ja selittämisen yhteydestä on yksi historiantutkimuksen metodeihin liittyvän keskustelun kiistakysymyksistä. Kysymys on olennaisesti siitä ”ovatko historialliset kuvaukset sinänsä selittäviä vai täytyykö niitä täydentää selittävin argumentein?”, tai kuten hän asian toisin esittää, ”onko olemassa päteviä narratiivisia selityksiä?”. Ruonavaara jatkaa edelleen, että ”narratiivinen selitys on sellainen kuvaus, jossa selitettävää asiaa koskeva kertomus itsessään viittaa kausaaliseen mekanismiin ilman että mekanismia lainkaan eksplikoidaan”. Paul Rothia lainaten hän toteaa, ettei kertomuksen tarjoama ratkaisua valitsevaan asiointilaan voida hyväksyä, ellei se ole luonteeltaan paradigmaattinen, so. ratkaisu, jota voidaan käyttää muiden samanlaisilta vaikuttavien ongelmien ratkaisuun. (Ruonavaara 1995, 256.)

Pertti Haapala on määritellyt kertomuksen menneen tekemiseksi ymmärrettäväksi ”rakentamalla siitä ’toden näköinen’ kuva”. Tällä ei ole mitään tekemistä ”jutun”, esitystavan tai epätieteellisyyden kanssa, Haapala tarkentaa. ”*Kyse on tietoteoreettisesta aspektista: akateemisessa historiankirjoituksessa kertomus on alan ’tieteellisten’ sääntöjen mukaan laadittu, mahdollisimman ’rosi’ esitys menneisyydestä.*” Haapalan mukaan itse kertomuksen käsite saattaa olla historiografiseen tarkasteluun liian abstrakti. Käsite voitaneen korvata puhumalla sen alajäistä, ”jälkikuvasta”, joka on tietynä aikana vallitseva käsitys jostakin menneisyyden osasta. Jälkikuvien summa on kertomus yhteiskunnasta. Näin Haapalan mukaan syntyy myös yhteys yhteiskuntateoriaan. (Haapala 1990, 80–81.)

Kirjassaan *New Perspectives on Historical Writing* Peter Burke puolestaan toteaa, että ”*the point of looking for new literary forms is surely the awareness that the old forms are inadequate to one's purposes*”. Burke esittelee sellaisia relevantteja näkökulmia historiankirjoittamiseen kuin tapahtuman tai ilmiön käsitteleminen eri toimijoiden näkökulmasta ja tutkijan omien ennako-oletusten ja positioiden näkyväksi tekeminen tekstissä. Lopulta hän

päätyy pohtimaan kysymystä ”tiheästä kertomuksesta” (*thick description, thick narrative*). Burke kirjoittaa:

”The problem I would like to discuss here is that of making a narrative thick enough to deal not only with the sequence of events and the conscious intentions of the actors in these events, but also with structures – institutions, modes of thought, and so on – whether these structures act as a brake of events or as an accelerator. What would such a narrative be like?”

Tämän jälkeen Burke käsittelee erilaisia narratiivisia tekniikoita – historian tarkastelemista fiktion kautta, mikrohistoriaa, historian kirjoittamista nykyhetkestä menneisyyteen etenevänä kertomuksena ja tapahtumia kulttuuristen rakenteiden paljastajana. (Burke 1991, 240–245.)

Historiallisen sosiologian narrativistinen suuntaus korostaa jäsentyneiden tapahtumakokonaisuuksien rakentamista tapana analysoida tutkimuksen kohdetta. Pyrkimys on ymmärtää kuvattua todellisuutta narraatioissa ilmenevien syy-seuraussuhteiden eli havaitun kausaaliteetin kautta. Kausaaliteetti ymmärretään siis toisin kuin sosiaalitieteissä yleensä eli tapahtumien eikä muuttujien suhteena. (Ruonavaara 2006, 34–35.)

Näistä lyhyistä kuvauksista käy ilmi, että narraatiolla on keskeinen rooli menneisyyden kuvaamisessa. Menneisyyden kuvaaminen taas on aina jossain määrin nykyisyyden selittämistä, vähintään sen selittämistä, miten nykyisyys eroaa menneisyydestä. Intuitiivisesti ”kertomus” on ihmismielen tapahtumisen käsittämisen perusmuoto. Erotuksena niin sanotusta perinteisestä historiallisesta narraatiosta historiallisessa sosiologiassa tarpeellisia ovat myös teoriat, joiden perusteella voidaan kehittää selittäviä mekanismeja havaituille säännönmukaisuuksille (Ruonavaara 2006, 34–35).

Teoria. – Kari Teräs kirjoittaa 2005 ilmestyneessä artikkelissaan *Suhtautuvatko historian­tutkijat teorioihin välineellisesti?*, että teoriat ovat olleet perinteisesti hyvin ongelmallisia historian­ tutkimukselle. Alan sisällä ei kuitenkaan ole jakamatonta kantaa suhteessa teorioihin. Ensinnä historioitsijoiden joukossa on niitä, joiden mielestä teoriat eivät kuulu historian­ tutkimuksen alaan ja ovat sille jopa haitallisia. Toiseksi on olemassa omilla erikoisaloillaan teoreettisesti suuntautuneita historioitsijoita, joille teoria on olennainen osa historian tutkimusprosessia. Lopuksi on suuri joukko niitä, joiden asennoituminen on jossain näiden kahden kannan välissä. (Teräs 2005, 135–136.)

Teräs katsoo teoriamyönteisyyden lisääntyneen historiassa viime vuosikymmenien aikana; kehitys liittyy erityisesti yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneeseen sosiaalishistoriaan ja muiden uusien historianalojen nousuun 1970-luvulta lähtien. Näiden uusien suuntausten piirissä kehiteltiin kaksi vastausta kysymykseen historian epä­ tieteellisyydestä teoriattomana alana. Toinen oli vuoropuhelu yhteiskuntatieteiden ja muiden systemaattisten tieteiden kanssa, niiden teorioiden ja käsitteiden hyväksikäyttö historian­ tutkimuksessa. Toinen oli suuntautuminen historian­ tutkimukselle itselleen luonteenomaiseen teoreettisuuteen. Teräksen mukaan historian ja teorian suhdetta täytyy pitkälti etsiä tutkimuksen tekemisen prosesseista ja tehdä se näkyväksi siinä, kun se perinteisessä historian­ tutkimuksessa yleensä jää julkilausumatta. (Teräs 2005, 136–137.)

Teräksen mukaan uudemmassa historian­ tutkimuksessa teorioiden rooli, silloin kun niiden välttämättömyys tunnustetaan, on yleensä välineellinen. Samansuuntainen on Peter Burken ajatus, että teoriat ovat hedelmällisiä kun niiden avulla löydetään uusia kysymyksiä – tai uutta mielenkiintoista tietoa (Burke 1992). Teräs kysyy onko historian tutkimuskäytännöissä jotain sellaista, joka ylittää välineellisyyden kriteerit tai kuvaa juuri historian­ tut-

kimukselle ominaista reflektiota. Hänen mukaansa on olemassa neljä päätekijää, jotka toisaalta ehdollistavat teorian käyttöä historiantutkimuksen välineenä ja toisaalta johtavat siihen, että historiantutkijat osallistuvat teorioiden kehittelyyn ja niiden muokkaamiseen. (Teräs 2005, 142–147.)

Ensinnä historiantutkijat pystyvät harvoin käyttämään toisten alojen teorioita sellaisenaan. Teoriat ja käsitteet on kyettävä operationalisoimaan aina oman empiirisen tutkimuksen tarpeeseen. Teräs huomauttaa, että tämä ehto on vallitseva myös sosiologiassa, jossa kuitenkin on selkeästi omalla tieteenalalla kehitettyjä teorioita. Toiseksi historiantutkijan on otettava huomioon tutkimuskohteensa ajallisuuden, paikallisuuden ja teorian suhde ja siten teorian sovellettavuus tutkimuskohteeseen. Tällöin on otettava huomioon myös teorian oma historiallinen konteksti. Lisäksi tutkijan on huomioitava käyttämiensä käsitteiden suhde aikalaisten käyttämiin käsitteisiin ja lopuksi pohdittava historialle asetettua arkikielen vaatimusta suhteessa teorioiden abstraktiokieleen. (Teräs 2005, 142–147.)

Historiallinen sosiologia noudattaa näitä historian teoreettisuuden ehtoja. Ruonavaaran mukaan on olemassa historialliselle sosiologialle tyypillinen teorian kehittelyn tapa, jolla on kolme tyypillistä piirrettä: se on historiaan pohjautuvaa, historiallisesti ehdollista ja ongelmasuuntautunutta. Jokainen näistä piirteistä tekee eroa yleiseen teoriaan, kun yleinen teoria ymmärretään universaalina teoriana, jonka yleistyksiset ovat päteviä aina ja kaikkialla. (Ruonavaara 2006, 36.)

Teräksen ja Ruonavaaran määrittelyistä käy ilmi, että yleensä teorian käsitteen tyhjentävä määrittely ei ole mahdollista. Rothiin viitaten voimme olettaa, että kyseessä on jotakin paradigmaattista, joka mahdollistaa sen, että historialliset asiantilat muuttuvat kun samalla tietyt inhimilliset maailman hahmottamisen rakenteet pysyvät samoina. Tämä mahdollistaa sen, että tapahtumia ylipäänsä voidaan ymmärtää ja että menneisyys ja nykyisyys voidaan yhdistää mielekkäällä tavalla toisiinsa arkielämässä ja tieteellisessä dialogissa esimerkiksi historiatieteen ja sosiologian välillä.

Historia ja sosiologia tieteinä yhteiskunnasta ja yhteiskunnassa

Tämän artikkelin alussa siteerasin Philip Abramsia, jonka mukaan historiatiede ja sosiologia ovat itse asiassa yksi ja sama tiede. Abramsin mielestä näiden alojen erittely on ”absurdia”. Abramsin mukaan

”Sosiologian täytyy ottaa tapahtuminen huomioon, koska rakentuminen tapahtuu sen kautta. Historian täytyy olla teoreettista, koska teoreettisuus on tapa käsittää rakentumista. Historialla ei ole etuoikeutta sellaiseen empiiriseen lähdeaineistoon, joka on olennaista yhteiselle selittävälle projektille. Sosiologialla taas ei ole teoreettista etuoikeutta.” (Abrams 1982, kirjoittajan käännös.)

Myös Markku Hyrkkänen on vuonna 2002 ilmestyneessä teoksessa *Aatehistorian mieli* sitä mieltä, että teoriat ovat historiallisessa selittämisessä välttämättömiä, vaikka hän samalla korostaa teorioiden välineellistä luonnetta: *”Mutta yhtä vääjäämättä ne ovat vain tutkimuksen välineitä.”* (Hyrkkänen 2002, 17).

Historian ja sosiologian välillä ei siis näytä vallitsevan teoriaan liittyvää perustavanlaatuisuutta yhteensovittamattomuuden ongelmaa. Kuitenkin, aiempaan viitaten, tieteenalojen historiallisessa kehitysprosessissa jokin on vaatinut kommunikaation eriytymistä niin, että sosiologia on eronnut historiasta omaksi tieteenalakseen. Stichweh’n mukaan ensimmäinen tieteenalojen eriytymisen premissi on tieteentekijöiden erikoistuminen ja siitä seuraava roo-

lijako. Erikoistuminen on ensisijaisesti älyllistä suuntautumista, päätös keskittää tieteellinen mielenkiinto suhteellisen pieneen kohdealueeseen. Tällainen päätös edellyttää sitä tukevaa sosiaalista kontekstia eli muita henkilöitä, jotka tekevät saman päätöksen. Roolijako korkeakoulutusorganisaatioissa ja niiden välillä edellyttää lisäksi, että organisaatioita on järjestelmässä kyllin monta ja ne ovat kyllin suuria toteuttaakseen roolijakoa. (Stichweh 2002, 13728.) Tieteenalojen jakautuminen historiallisena ilmiönä liittyy siis yhteiskunnalliseen erilaistumiseen, työnjakoon.

Peter Burke sijoittaa sosiaalitieteiden synnyn 1700-luvun puoliväliin. Tuolloin sellaiset ajattelijat kuin Charles de Montesquieu, Adam Ferguson ja John Millar alkoivat tarkastella yhteiskuntaa (*civil society*) samalla tavalla systemaattisesti kuin Platon tai Locke olivat aiemmin tarkastelleet valtiota. Kyseessä oli siis jonkinlainen yhteiskunta-analyysi tai ”filosofinen historia”. Samoihin aikoihin vähemmän teoreettisesti suuntautuneet oppineet alkoivat kiinnostua sosiaalhistoriasta eli sellaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden historiallisesta tarkastelusta kuin talous, taide, laki tai tapakulttuuri. (Burke 1992, 3-5.)

1800-luvulla historioitsijat alkoivat lähentyä poliittista historiaa sosiaalisen historian kustannuksella. Tämän ajan symboli on Leopold von Ranke, jonka seuraajat olivat usein rankelaisempia kuin Ranke itse. Niin sanottua ”rankelaista vallankumousta” voidaan selittää kahdella tavalla. Toisaalta se tuki kansallisen identiteetin luomista – tai nationalistista propagandaa – Euroopassa, toisaalta se liittyi uudenlaisten lähteiden ja metodien käyttööntöön historiantutkimuksessa. Historioitsijat alkoivat käyttää valtion virallisia tilastoja työssään, työskentelivät enenevässä määrin arkistoissa ja kehittivät hienostuneita tekniikoita dokumenttien autenttisuuden todentamiseen. Samalla historiatiede professionalisoitui, kun alan ensimmäiset tutkimusinstituutit, julkaisut ja yliopiston laitokset perustettiin. (Burke 1992, 5–6.)

Rankelainen käänne johti historian alan kaventumiseen, koska asiakirjalähtöinen historiantutkimus sopi erityisen hyvin perinteiseen poliittiseen historiaan. Osa historioitsijoista hylkäsi sosiaalhistorian, koska sitä ei voinut tutkia ”tieteellisesti”, osa sosiologian yleensä, koska se oli abstraktiudessaan ja yleistävyydessään ”liian tieteellistä”. Mielenkiintoinen on 1800-luvun lopulla työskennelleen historioitsijan William Diltheyn tieteenalojen jako. Diltheyn mukaan on tieteitä joiden tarkoitus on selittää ulkopuolelta, *erklären*, ja humanistisia aineita kuten historia joiden tarkoitus on ymmärtää sisältä käsin, *verstehen*. Näin Dilthey päätyi esimerkiksi hylkäämään Auguste Comten sosiologian pseudotieteellisenä, koska se tarjosi yleisiä kausaalisia selityksiä. Humanistien tuli puhua kokemuksen, ei kausaliteetin kieltä. (Burke 1992, 7.)

Vaikka sosiologia ja historia melko nopeasti alkoivatkin tehdä pesäeroa toisiinsa, oli alkavalle sosiologiselle traditiolle tyypillistä historiallisten aineistojen käyttö. Tämä johtui siitä, että oman tieteen piirissä oli tehty vasta vähän empiiristä tutkimusta. Myös klassikoiden kysymyksenasettelu suuntautui laajoihin historiallisiin kehityskulkuihin. (Ruonavaara 2005, 21.) Vielä 1900-luvun alussa sosiologit olivat kiinnostuneita historiasta. Esimerkiksi sellaiset tunnetut sosiaaliteoreetikot kuin Vilfredo Pareto, Emil Durkheim ja Max Weber tunsivat historiaa hyvin. Burken mukaan he eivät kuitenkaan arvostaneet aikalaishistorioitsijoiden tuotoksia. (Burke 1992, 10.)

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen sosiologit pitkälti jättivät historian harrastamisen. Tähän oli useita syitä. Sosiologisen tutkimuksen painopiste alkoi siirtyä Euroopasta Amerikkaan, missä mennyt oli vähemmän läsnä jokapäiväisessä elämässä. Historian kriittinen sosiologinen tarkastelu ei liioin saanut tukea vasemmisto- ja oikeistototalitarismilta, jotka molemmat vahvistuivat sodanjälkeisessä Euroopassa. (Ruonavaara 2005, 28.) Sosiaalitieteiden alat professionalisoituivat jo aiemmin mainittuine itsenäisen tieteenalan tunnusmerk-

keineen, joita olivat ammattiyhdistykset ja omat tieteelliset lehdet. Lopuksi kehitykseen vaikutti uusi älyllinen suuntaus, ”funktionalismi”. Tämän seurauksena sosiaalisia ilmiöitä, kuten yhteiskunnallisten instituutioiden olemassaoloa, alettiin selittää ei historiallisten tekijöiden vaan niiden tässä hetkessä olevine funktioiden avulla. (Burke 1992, 11–13.)

Ahtiainen ja Tervosen mukaan Suomessa voimistui 1920- ja 30-luvuilla ajatus, jonka mukaan historia on viime kädessä ainutkertaisia tapahtumia käsittelevä oppiaine. Se ei siis etsinyt sosiaalisia lainalaisuuksia. Tällaisesta ajattelusta alkoi yhteiskuntatieteiden eriytyminen historiasta ja historian kehitys omana erityistieteenään omine menetelmineen. (Ahtiainen & Tervonen 1996, 19.) Toisen maailmansodan jälkeen vakiintui Suomessa yhteiskuntatieteiden perusjako akateemisiksi oppiaineiksi, joita ovat taloustieteet, valtioppi ja sosiologia. Samalla tehtiin rajanveto esimerkiksi oikeustieteeseen ja historiatieteesiin. (Allardt 2000, 506.) Sodanjälkeisenä aikana Pentti Renvall tosin puolusti sosiologian hyödyllisyyttä historialliselle ajattelulle ja vaati historiatieteesiin myös rakennetekijöistä lähtevää selittämistä. Ahtiainen ja Tervosen mukaan kysymyksessä ei kuitenkaan ollut pyrkimys lähentyä modernia amerikkalaisperäistä sosiologiaa vaan ”ele kohti menneisyyttä”, sillä sosiologialla Renvall tarkoitti hiipuvaa antropologista tutkimussuuntaa. (Ahtiainen & Tervonen 1996, 19–20.)

Historiatieteestä eriytyneet yhteiskuntatieteet säilyttivät pitkään historiallisen luonteensa. Ahtiainen ja Tervosen mukaan historyayhteisön kannalta oli kuitenkin kyse ”*kaukaisuuteen vähitellen katoavista sivuraiteista. Tieteen oman dynamiikan mukaisesti nuo oppiaineet kehittyivät hiljalleen mutta vääjämättömästi systematisoivaan ja epähistorialliseen suuntaan*”. (Ahtiainen ja Tervonen 1996, 161) Sosiologia siirtyi pian toisen maailmansodan jälkeen teollisen yhteiskunnan ja sen vaikutusten tutkimukseen. Sosiologia oli siis Suomessa jo alusta asti sitä, mitä se tänä päivänä ymmärtää olevansa: tiede, joka tutkii modernia yhteiskuntaa. Ahtiainen ja Tervonen lainaavat Pauli Kettusta, jonka mukaan - - -

”historiantutkimus asettui sodan jälkeen kulttuurikonservatismiin ja henkisen jälleenrakennuksen rintamaan vaalimaan kansallista jatkuvuutta ja [...] historiasta ja antropologiasta irtautuneet yhteiskuntatieteet asettuivat tuottamaan teollista modernisaatiota palvelevaa tietoa”. (Ahtiainen & Tervonen 1996, 20–21.)

Peter Burke sijoittaa historiankirjoituksen ja sosiologian uuden lähentymisen 1980-luvun loppuun (Burke 1992, 18). Ruonavaaran siteeraaman Dennis Smithin mukaan historiallisen sosiologian 1700-luvun syntyvaiheen jälkeinen ”toinen vaihe” sijoittuu 1950–60-lukujen taitteeseen ja sille antoi sysäyksen Talcott Parsonsin rakennefunktionalismi. Parsons käsiteli klassisia yhteiskunnan ”suuria” kysymyksiä, mutta ei sisällyttänyt käsittelyynsä historiallista, empiiristä analyysiä. 1960-luvulle tyypillisiksi muodostuivat sellaisten aiheiden kuin vallan, etuoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden käsittely. 1980-luvun kolmannen vaiheen aikana ilmestyivät makro- tai megahistorialliset vaiheet, jotka tarkastelivat pitkäkestoisia prosesseja vertailevasti eri yhteiskunnissa. (Ruonavaara 2005, 28–32.)

Kohti rakentavaa kommunikatiivista projektia: tieteenalojen tulevaisuus

Teoreettisen ja historiallisen tarkastelun jälkeen alkavat oman työni haasteet hahmottua. Kyse ei ole niinkään historia-sosiologia-dialektiikasta vaan yhtäältä yhteiskunnan rakenteista ja toisaalta suomalaisen yliopistollisen tieteenharjoituksen rakenteista. Kuten Markku Hyrkkänen toteaa, ”*historialliset rakenteet ovat itsessään inhimillisen toiminnan tuloksia*.” (Hyrkkänen 2002, 31). Näiden mukana myös tieteenalojen suhteet ovat muuttuvia samoin

kuin se, minkäläinen ”tiede” milloinkin nousee yhteiskunnallisen tarkastelun keskiöön. Suomen tieteen historiassa suurina kehityslinjoina voidaan erottaa historiatieteen keskeisyys itsenäistymisvaiheessa ja sosiologian ja muiden yhteiskuntatieteiden nousu sodan jälkeen, kun tieteen oli vastattava modernin yhteiskunnan mukanaan tuomiin haasteisiin. Viime vuosikymmenten näkyvin ilmiö on insinööritieteiden nousu lamavuosien jälkeen ja sen mukanaan tuoma, lähes rajaton usko teknologialle perustuvan innovaatioyhteiskunnan mahdollisuuksiin. ”Teknologiahuuman” laannuttua on nyt alettu kiinnittää huomiota moninäkökulmaiseen yhteiskunnalliseen ongelmanratkaisuun ja esimerkiksi sellaisiin sovelluksiin kuin ”inhimillinen teknologia”.

Palataan siis hetkeksi tiedekulttuurin käsitteeseen ja siihen, miten Stichweh analysoi 1950- ja 60-luvuilla vaikuttaneen Charles Percy Snown käsitystä kulttuurista.[2] Stichweh'n mukaan - - -

”Kulttuurissa on aina kyse siitä, että jotakin tehdään tietyllä alueella (Ort) tietyjen sääntöjen mukaan kun taas toisella alueella saman asian tekemistä saattavat koskea aivan toiset säännöt. [...] Snow peräänkuuluttaa antropologista ymmärrystä kulttuurin käsitteestä, jossa yhteiset asenteet, jaetut standardit ja yhteensopivat käyttäytymismuodot merkitsevät yhteisen kulttuurin olemassaoloa.” (Stichweh 2006, 8–9, kirjoittajan käännös.)

Samalla tavoin tieteenaloja leimaavat tällaiset kulttuuriset piirteet. Vaikka eri oppialat kaikki kokevat tekevänsä tiedettä, tieteen tekemisen säännöt ovat jokaisessa erilaiset. Nykymaailman lisääntyvä kompleksisuus on johtanut siihen havaintoon, ettei yhteiskunnallisia haasteita kyetä hoitamaan vain yhden (tiede)kulttuurin logiikasta käsin. Monitieteisyyden vaatimus heijastaa pohjimmiltaan tätä havaintoa.

Näin kysymys yliopistojen suhteesta ympäristöönsä palautuu kysymykseen toisaalta eri oppialojen yhteiskuntakäsityksestä, toisaalta siihen miten ”jälki-teknologisessa” innovaatioyhteiskunnassa nähdään erilaisten tieteenalojen mahdollisuudet vastata monimutkaistuvan yhteiskunnan haasteisiin. Omassa tutkimuksessani, joka tarkastelee suomalaisten yliopistojen ympäristösuhdetta, tämä kiteytyy ensin kysymyksenä teknologisten ja erilaisten monialaisten yliopistojen suhteesta ja toiseksi kysymyksenä historiatieteiden ja yhteiskuntatieteiden selitysvoimasta.

Ensimmäinen kysymys liittyy suoraan tutkimuskysymykseen, minkälainen on erilaisten suomalaisten yliopistojen yhteiskuntasuhde, vaihtelee se yliopistokohtaisesti ja miksi. Onko teknillisten tieteiden suhde ympäristöönsä erilainen kuin historia- tai yhteiskuntatieteiden? Tämä voidaan nähdä erona sen välillä, että ensimmäiset tutkivat välineitä, esimerkiksi sellaisia jotka helpottavat sosiaalista kanssakäymistä (puhelin, e-mail), ja jälkimmäiset pyrkivät tutkimaan ihmistä ja yhteiskuntaa itsessään, siis lähestymään *sosiaalista todellisuutta*. Oman mielenkiintoisen lukunsa muodostavat vielä bio- ja lääketieteet. Toinen kysymys liittyy koko tutkimuksen näkökulmaan ja historian, ”menneisyyden tieteen”, sekä sosiologian, ”nykyisyyden tieteen”, selitysvoimaan. Aiempi tarkastelu on osoittanut että historiallinen ja sosiologinen tarkastelu ovat aina jossain määrin yhteen kietoutuneita ja että niillä on yhteiset juuret ja lähtökohdat. Tässä kohtaa onkin enemmän kysymys siitä, mikä on yleensä tieteenalojen tulevaisuus ja miten monitieteisyyden vaatimukset tulevaisuudessa vaikuttavat tutkimuksen tekemisen tapaan.

Therborn kysyy, ovatko yhteiskuntatutkimuksen osa-alueiden rajat muuttumassa keino-tekoisiksi, sekä ovatko ne tänä päivänä suurempi este ja rasite tiedontuotannolle kuin aiemmin? Hänen mukaansa kolme tendenssiä näyttäisi osoittavan toisin. Ensinnä, mennyttä ja nykyistä tutkivien tieteiden välinen ero on suurentunut kun sellaiset metodit, joilla voidaan

tutkia nykyisyyttä tai lähimenneisyyttä ovat lisääntyneet. Toiseksi, oppiainealat eivät ole rajoiltaan jäykkiä tai vakiintuneita ja kolmanneksi, niillä ei ole absoluuttista tai poissulkevaa suvereniteettia tutkimuskohteen tai metodin suhteen. Therborn pitää nimenomaan alojen sisäistä jakautumista ja tieteidenvälisyyden lisääntymistä takuuna siitä, että tiedettä tehdään edelleen omilla erikoisaloillaan. (Therborn 2000, 276–278.) Toisin sanoen, tieteenalakuultuuri- tai identiteetti on edelleen tieteidenvälisen kommunikaation subjekti ja sen edellytys.

Myös Stichweh'n mukaan siirtyminen tieteenalojen keskinäisestä eriytymisestä niiden sisäiseen eriytymiseen ei vaikuta niihin tekijöihin, jotka alun perin ovat suosineet tieteenalojen keskinäistä työnjakoa. Näitä tekijöitä ovat erikoistumisalan sisäisen ympäristön merkitys tieteellisten variaatioiden synnyssä, järjestelmän avoimuus ainealainnovaatioille ja järjestelmän ei-hierarkkinen rakenne. Monitieteisyyden tai tieteidenvälisyyden vaatimuksen kohdalla on muistettava, että juuri tieteenalat ja niiden sisäiset spesialiteetit viime kädessä päättävät tieteenalojen välisten innovaatioiden suosiosta tai marginalisoitumisesta ja häviämisestä. (Stichweh 2003, 5–6.)

Tieteenalat eivät siis ole katoamassa modernista tiedejärjestelmästä. Eri tieteenalojen tulevaisuuteen vaikuttaa niiden sisäistä jakautumista enemmän tieteenalojen suhde tieteen ulkoisiin ympäristöihin. Yhteiskunnan funktionaalisesta eriytymisestä johtuen näitä ympäristöjä on useita. Tieteen ei-tieteellisessä ympäristössä toimivat sosiaaliset systeemit ovat riippuvaisia siitä, että ne tieteenalat ja spesialiteetit, jotka palvelevat systeemien erityisiä tiedontarpeita, ovat riittävässä määrin pysyviä ja vakiintuneita. Tämä koskee koulutusjärjestelmää, talousjärjestelmän tarvitsemia työntekijöitä ja monia muita tieteelliseen asiantuntijuuteen ja tutkimustietoon kohdistuvia tarpeita. Tietoyhteiskunta-käsite viittaaakin siihen, että nyky-yhteiskunnassa tieteenalojen tuottamaa tietoa vaaditaan enenevässä määrin sellaisilla yhteiskunnallisen toiminnan alueilla, jotka muutoin ovat luonteeltaan ei-tieteellisiä. (Stichweh 2003, 6.)

Ovatko yhteiskunta- tai historiatieteet sitten tarpeellisia ja jos ovat, kenelle ja millä tavoin? Mikä on historia- ja yhteiskuntatieteiden kontribuutio jollekin tai joillekin yhteiskunnan osa-alueille? Ensinnä lienee lähdettävä siitä, että voi olla monenlaisia hyötyjä: hyöty voi olla käytännöllistä tai hyvinkin filosofista, eräänlainen ”filosofian lohdutus”. Voitaan myös puhua esteettisestä tai rentouttavasta hyödystä esimerkiksi kauniisti esitetyn historiallisen narratiivin kohdalla. Tässä käsitelen historia- ja yhteiskuntatieteiden käytännöllistä hyötyä, koska oma tiedonintressini on erityisesti tieteen suhteessa taloudelliseen tai poliittiseen systeemiin sen ympäristöinä.

Käsiteltäessä historiatieteitä ja yhteiskuntatieteitä, erityisesti sosiologiaa, on jo mainittu niiden asema valtiollisen identiteetin rakentajina ja yhteiskunnallisen ongelmanratkaisun apuvälineinä. Molemmat ovat siis ainakin hyödyttäneet poliittista järjestelmää. Tämän lisäksi sekä historia- että yhteiskuntatieteet kouluttavat opettajia, virkamiehiä ja erilaisia tieteellisiä asiantuntijoita talouselämän tarpeisiin. Näin tieteenalojen poliittiset ja taloudelliset ei-tieteelliset ympäristöt hyötyvät niiden olemassaolosta ja pystyvät heijastamaan niihin omia tarpeitaan. Historia- ja yhteiskuntatieteet tekevät kuitenkin paljon muutakin kuin palvelevat poliittista ja taloudellista järjestelmää. Molempien sisällä on monia tiedonintressejä, jotka ovat puhtaasti tieteen sisäisestä rakenteesta lähteviä ja joilla ei ole välitöntä yhteiskunnallista sovellusta tai tilausta. Yleisemminkin tieteiden välisessä kommunikaatiossa syntyvät intressit saattavat alkuvaiheessa olla tällaisia.

Ajatellaan esimerkiksi tapausta, jossa kehitetään ”inhimillistä teknologiaa” insinöörien, filosofien ja sosiologien yhteistyönä. Voiko tekniikka edes periaatteessa inhimillistyä? Onko tällainen kommunikaatio ollenkaan mahdollista? Vastaus selviää vasta lopputulosta

tarkasteltaessa. Tätä ennen on kuitenkin ehditty kuluttaa paljon inhimillisiä ja materiaalisia resursseja. Miksi siis pitäisi ottaa riskejä ja erityisesti riskejä, jotka liittyvät tieteenalojen väliseen kommunikaatioon ja tuottamiseen? Palataan hetkeksi siihen, mitä Stichweh sanoo tieteellisten oppiaineiden välisestä jaosta: se on yksi aidosti innovatiivisista nyky maailman yhteiskunnallisista rakenteista (Stichweh 2003, 4).

Innovaation mahdollisuus siis legitimoit pyrkimyksen tieteidenvälisyyteen ja on varmasti nykyisen monitieteisyyden vaatimuksen takana. Sen olemassaolo taannee toistaiseksi, että silkasta tiedonintressistä eikä vain välineellisestä näkökulmasta lähtevä tieteenharjoitus säilyy hengissä ja edistää tieteenalojen sisäistä uusiutumista. Siksi kannattaa yrittää myös narratiivisen ja rakenteellisen selittämisen yhdistämistä. Kuten Dilthey asian ilmaisi, ymmärtää (*verstehen*) mitä tapahtui ja selittää (*erklären*) miksi se tapahtui.

Historian ja yhteiskuntatieteiden dialogin ei tarvitse olla, Fernand Braudellin sanoin, ”*a dialogue of the deaf*” (Burke 1992, 2). Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että tieteenalat voivat kommunikoida keskenään, kun pidetään mielessä tieteen kolme periaatetta eli analyyttisyys, systemaattisuus ja objektiivisuus. Eri tieteenalojen tapoihin tuottaa tietoa tulisi suhtautua maltillisesti ja ymmärtäen. Yleensä monitieteisyyden vaatimuksen ei tulisi muodostua ahdistavaksi ja konfliktikeskeiseksi. Sen sijaan tarvitaan tilaa kokeiluille ja riskinotolle. Huolena on vain se, onko suomalainen yliopistolaitos menossa suuntaan, joka edelleen sallii tällaiset kokeilut, joissa riski otetaan usean vuoden tähtäimellä ja tulokset ovat vähintäänkin epävarmat.

Viitteet

[1] Taloudellinen ja poliittinen ympäristö suhteessa yliopistojen alueelliseen sijaintiin, ikään ja ainealarakenteeseen.

[2] Rudolf Stichweh analysoi Snown kirjoitusta ”The Two Cultures: and a Second Look.” Cambridge: Cambridge University Press 1965. Ks. Stichweh 2006.

Kirjallisuus

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1996. *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Abrams, Philip 1982. *Historical Sociology*. Somerset: Open Books Publishing Ltd.

Allardt, Erik. 2000. *Yhteiskuntatieteet*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Porvoo: WSOY, 478–535.

Becher, Tony & Trowler, Paul R. 2001. *Academic Tribes and Territories*, second edition 2001. Suffolk, St Edmunds: St Edmundsbury Press.

Burke, Peter 1992. *History & Social Theory*. Cornwall, Padstow: T.J.Press Ltd, Padstow.

Burke, Peter 1991. *New Perspectives on Historical Writing*. Cornwall, Padstow: T.J.Press Ltd, Padstow.

Christis, Jac 2001. *Luhmann’s Theory of Knowledge: beyond realism and constructivism?* *Soziale Systeme* 7, 2001, Heft 2, 328–349.

Haapala, Pertti 1990. *Sosiaalishistorian lupaus*. Teoksessa Ahtiainen, Pekka (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhlajulkaisu. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5. Juva: WSOY.

Hyrkkänen, Markku 2002. *Aatehistorian mieli*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Ruonavaara, Hannu 2006. *Historian polut ja teorian kartta – eli miten tutkia tapahtumaketjuja sosiologisesti?* Teoksessa Saari, Juho (toim.), *Historiallinen käänne*. Johdatus pit-

- kän aikavälin historian tutkimukseen. Tampere: Gaudeamus, Tammer-Paino, 34–36.
- Ruonavaara, Hannu 2005. Historiallinen sosiologia – perinne ja renessanssi. Teoksessa Andersson, Marja, Anttila, Anu-Hanna ja Rantanen, Pekka (toim.) Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Turun historiallinen yhdistys ry. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy, 20–44.
- Ruonavaara, Hannu 1995. Teoria ja historia – keskustelua historiallisen sosiologian dilemmasta. *Sosiologia* 4/1995, 253–262.
- Sayer, Andrewe 1999. Long Live Postdisciplinary Studies! Sociology and the curse of disciplinary parochialism/imperialism. Paper presented to the British Sociological Association Conference, April 1999, Glasgow, UK. [www-lähde] <<http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/sayer-long-live-postdisciplinary-studies.pdf>>
- Teräs, Kari 2005. Suhtautuvatko historiantutkijat teorioihin välineellisesti? Teoksessa Andersson Marja, Anttila, Anu-Hanna ja Rantanen, Pekka (toim.) Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Turun historiallinen yhdistys ry, Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy, 135–156.
- Therborn, Göran 2000. Time, Space, and Their Knowledge: The Times and Place of the World and Other Systems. *Journal of World Systems Research, Festschrift for Immanuel Wallerstein, Part I, volume XI, number 2, Summer/Fall 2000*, 266–284. [www-lähde] <<http://jwsr.ucr.edu/archive/vol6/number2/pdf/jwsr-v6n2-therborn.pdf>>
- Stichweh, Rudolf 2006. Die Zwei Kulturen? Gegenwärtige Beziehungen von Natur- und Humanwissenschaften. Festvortrag zum dies academicus am 9. November 2006. Luzerner Universitätsreden, n.18, 7–21. [www-lähde] <<http://www.unilu.ch/files/die-zwei-kulturen.pdf>>
- Stichweh, Rudolf 2004a. Evolution and the Cultures of Science. [www-lähde] <www.unilu.ch/files/28stwcultsci.pdf>
- Stichweh, Rudolf 2004b. Gestaltungsmöglichkeiten des Staates in der Wissensgesellschaft unter Bedingungen globalisierter Funktionssysteme. Beitrag zu der Tagung „Moderner Bundesstaat. Handlungsfähig? Bürgernah? Innovativ?“. Friedrich Ebert Stiftung Berlin, 29.-30. April 2004. [www-lähde] <<http://www.unilu.ch/files/24stwggestaltungstaat.pdf>>
- Stichweh, Rudolf 2003. Differentiation of Scientific Disciplines: Causes and Consequences. *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*, Unesco, Paris. [www-lähde] <<http://www.unilu.ch/files/stwdisciplines.eolss.pdf>>
- Stichweh, Rudolf 2001. History of Scientific Disciplines. *International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences*. Elsevier Science Ltd., 13727–13731. [www-lähde] <<http://www.unilu.ch/files/34stwdisciplines1.pdf>>
- Völker, Harald 2004. Von der Interdisziplinarität zur Transdisziplinarität?. Teoksessa Brand, Frank, Schaller, Franz und Völker, Harald (Hg.). *Transdisziplinarität. Bestandaufnahme und Perspektiven. Beiträge zur THESIS-Arbeitstagung im Oktober 2003 in Göttingen*, Universitätsverlag Göttingen, 9–32. [www-lähde] <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/univerlag/2006/transdisziplin_book.pdf>

Maria Salmela-Mattila on filosofian maisteri ja toimii tutkijana Tampereen yliopiston johtamistieteiden laitoksella Higher Education Groupissa